

Politička znanost u svijetu

UDK 32(091)

Povijest političke znanosti u Italiji*

Luigi Graziano

*Centro di Scienza Politica presso la Fondazione Feltrinelli
Milano, Italija**Sažetak*

Snažan razvoj političke znanosti u Italiji, njezin »preporod« posljednja dva desetljeća, autor objašnjava utjecajem nekoliko globalnih činilaca: subjektivnim znanstvenim naporima istaknutih politologa (N. Bobbio, G. Sartori), političkom demokratizacijom društva i njegovom sekularizacijom, vanjskim utjecajima (američke političke znanosti) i promjenama talijanske sveučilišne strukture. Analitički model razvoja političke znanosti, odnosno kriteriji njezina vrednovanja može se iskazati stupnjem akademske institucionalizacije, periodizacijom, trajanjem i razvojem discipline kao i tematskim kontinuitetom.

Ideja o preocjenjivanju ove discipline, proizašla iz Simpozija i iz drugih inicijativa što su ga popratile, potekla je iz notorne činjenice da je talijanska politička znanost (nakon mnogih desetljeća stagniranja za vrijeme fašizma i poslije fašizma) ostvarila značajan uspon. Svjesni smo svih nedostataka i tragamo, kao i znanstveni radnici drugih zemalja (Easton, 1985) za novim mogućnostima analize i za novim paradigmama (Pasquino, 1984.), ali prevladava uvjerenje da je »talijanska politička znanost prošla značajne korake« (Von Beyme), a put koji je u ovih 20—30 godina prošla bio je, kao što piše Sartori u svom prilogu ovoj zbirci, »veoma velik i plodonosan«.

Mnogobrojni su znakovi tog uspona i razlozi relativnog optimizma. S jedne je strane politička znanost — koja je još potkraj šezdesetih godina bila nedovoljno zastupljena na talijanskim sveučilištima, zapošljavala malo ljudi i gotovo da i nije imala svoju katedru (osim Sartorijeve u Firenzi) — u ovih 15—20 godina našla svoje mjesto u strukturi sveučilišta. Profesionalna je organizacija znatno uznapredovala osnivanjem (1981) Talijanskog

* Uvod u zbirku Političke znanosti u Italiji, priređivač Luigi Graziano, Milano, Angeli, 1986.

društva političkih znanosti, kudikamo profesionalnijeg od prethodnog udruženja.¹ Zapažen je kvantitativan i kvalitativan porast proučavanja i istraživanja, o čemu svjedoče pripremni materijali za Simpozij »Politička znanost u Italiji« (1984), a za novije vrijeme bibliografija na kraju ovog djela. I na kraju, nešto što je možda još značajnije: od prvih nesigurnih početaka (i osuda), politička je znanost dobila značajna priznanja od talijanske kulture, i akademske i neakademske, a sve se češće od politologa zahtijeva da dadu svoj doprinos rješavanju političkih i socijalnih problema zemlje: od institucionalnih reformi do raznih problema nastalih iz krize države blagostanja (Welfare State).

Uz taj 'uspjeh' potrebno je objasniti i njegovo kašnjenje. Znači, moramo objasniti i taj znatan uspon, a i činjenicu zbog čega je do njega došlo tako kasno, mnogo kasnije nego, na primjer, u Njemačkoj (Von Beyme, 1982; Kastendiek, 1985), u Velikoj Britaniji (Hayward, 1982) i u Francuskoj u kojoj je ova disciplina morala savladati prepreke prilično slične preprekama u Italiji (Leca, 1982; Favre, 1982), a o Sjedinjenim Američkim Državama da i ne govorimo. Kako je ostvaren taj uspon? Koje je barijere (kulturne i institucionalne) trebalo ukloniti? I koji su uvjeti pozitivno djelovali i pripomogli da ova disciplina dobije kulturno opravdanje i čvršći znanstveni identitet?

Ta su se pitanja postavljala svakom tko je htio pokušati rekonstruirati »zgode i nezgode« političke znanosti i njezina razvoja u Italiji u poslijeratnom razdoblju.

Bilo je uz to i drugih problema. Preocjenjivanje ne zahtijeva samo povijesnu rekonstrukciju, nego i vrednovanje rezultata, kao i mjerila prema kojima se prosuđuje složen razvoj nekoga znanstvenog područja. Kako i po kojim kriterijima prosuđivati napredak ostvaren iznad kvantitativnog uspona koji je nesumnjiv? Kako je u difuziji tih proučavanja postavljen problem odnosa između teorije i istraživanja; između teoretske razrade i empirijskih istraživanja? Gdje je, na kojim područjima i temama ispitivanja skoncentrirana pažnja znanstvenih radnika? I na kraju, kako je akademska institucionalizacija političke znanosti predefimirala prostor političke znanosti a s njim i odnos »kulturnoga govora« (tj. kulture općenito, a ne specijalizirane) i »akadenskog govora«?

Na neke od tih problema pokušavali smo odgovoriti utvrđivanjem stanja proučavanja, čime smo pokazali koja su područja i teme intenzivnije obrađivane, a što je relativno zanemarivano. Nije čudo što su — i zbog djelovanja bihaviorističkog pokreta i zbog prirode talijanske krize — najviše istraživani sektori: stranke, izbori, mjesna uprava, vrijednosti i stavovi, dok su očigledno premalo zastupljena proučavanja koja se odnose na *public policy*, međunarodne odnose i poredbene studije (v. »Politička znanost u Italiji«, 1984. i »Dodatak«).

Za druge aspekte nedostajali su točni kriteriji. Mnoge analize tog stanja, mnoge silno autoritativne analize, koje su odigrale prvorazrednu ulogu u

¹ Prije 1981. politolozi su se okupljali u Talijanskom društvu političkih i socijalnih znanosti unutar kojeg su sedamdesetih godina osnovali Sekciju za političku znanost

stadiju »preporoda« ove discipline potječu iz šezdesetih godina, kad je ova problematika bila usko isprepletana s problemom disciplinarnе autonomije u okviru tada jako aktualnih rasprava o reformi Fakulteta političkih znanosti i o tome kakvo mjesto na Fakultetu pripada političkoj znanosti (v. Leoni, 1960, 1962; Bobbio, 1961, 1963; Sartori, 1961, 1965, 1967). Sve su te analize provedene prije intenzivnog obnavljanja proučavanja što je uslijedilo u dva desetljeća nakon toga. Sada, kad je došlo do »uzleta«, čini mi se da bi bilo štetno raspravljati o kriterijima za vrednovanje. S time bih započeo, ali upozoravam da je ovo samo prednacrt jedne vrlo zapetljane teme; tek poslije toga prešao bih na neke »zgode i nezgode« ovog preporoda.

I. O nekim kriterijima vrednovanja za povijest političke znanosti

Prvi je kriterij stupanj akademske institucionalizacije. Pojam institucionalizacije upućuje nas na podjelu znanstvenog rada: na mjesto koje ova disciplina stječe u spoznajnom procesu i dobiva »prostore« u institucionalnoj strukturi — prvenstveno na sveučilištu — na temelju jednog ideala koji znanost više ili manje prihvaća. A da bi se afirmirao taj proces, disciplini mora sazreti kulturni identitet, ali i operativni identitet: njezini radnici moraju znati što se smije, a što ne; kakvim se područjima i metodama smiju baviti da bi se znanstvenoj zajednici predstavili kao znanstveni radnici.

Svaka disciplina određuje svoj predmet i varijable koje je zanimaju. Kao što piše Sartori (1970, 13), koji je bitno pridonio definiranju tih »granica« (i diferenciranju političke znanosti i političke sociologije itd): »Na temelju takve strategije svaka disciplina odbacuje vrlo velik broj varijabla, jer ih smatra 'pretpostavkama', to jest čimbenicima koji su općenito poznati (ili nepoznati)«. Dvostruka je priroda te operacije: s jedne strane, svako »omeđivanje« u svrhu specifikacije objekta bar je djelomice sporno; prema tome, može se ponovno razmatrati, a nikad nije dano jednom zauvijek. S druge strane, svako omeđivanje po svojoj je naravi selektivno i restriktivno. Naime, institucionalizacija svake discipline uvijek u sebi sadrži *trade-off*, konsolidaciju, ali na temelju ograničenja u izboru prostora i metoda; na temelju predefiniranja odnosa »kulturnog« i »akadenskog« govora, kulture i znanosti, jer ono što je kod prvog člana ovih parova prihvaćeno, dapače i hvaljeno, drugom članu nije uvijek priznato (takav je govor specificiran u samo prividno birokratskom govoru o natječajima za sveučilište).

Kad smo tako odredili pojam — i izbore koje on obuhvaća — potrebno je navesti da u tom smislu postoji razvoj, i to znatan. Nekoć malobrojna skupina (šezdesetih godina postojale su samo dvije katedre politoloških znanosti: Sartorijeva u Firenzi i — po nalogu — Bobbiova u Torinu) danas je donekle zastupljena u strukturi sveučilišta,² pa iako je ovaj »ceh« još nedovoljno snažan ondje gdje se određuju sredstva za istraživanje (kao što je naš CNR), dobio je relativnu homogenost metodoloških i predmetnih usmjerenja i — priznanje u inozemstvu. Nedavno pokrenut program dokto-

² Danas imamo trideset redovitih profesora politologije, četrdesetak izvanrednih

rata političkih znanosti, koji je sada u drugoj fazi, obuhvaća šest sveučilišnih centara i petnaestak doktoranata (kao i doktorat međunarodnih odnosa), drugi je korak u tom pravcu jer služi za obrazovanje budućih nastavnika, što je presudno za institucionalizaciju.

Drugi kriteriji za vrednovanje dolaze nam od proučavanja povijesti sociologije i povijesne sociologije (Barbano i Sola, 1985; Barbano, 1985). Barbano, među ostalim, predlaže ove kriterije: periodizacija, trajanje; i razlikovanje koje mi se čini plodonosno, na širenje i razvoj jedne discipline, pa pod *razvojem* podrazumijeva: (a) »teoretsko-kritični rast koji proizlazi iz supstantivne teorije i sociološke kritike; (b) otkriće i razradu metoda i tehnika istraživanja«, dok pod *širenjem* podrazumijeva kulturno širenje nekog znanstvenog područja, što obuhvaća i njegovu eventualnu institucionalizaciju unutar podjele znanstvenog rada (Barbano, 1985, str. 15; korisne pokazatelje *razvoja* sugerira nam Sola u djelu Barbano-Sola, 1985, str. 141 i dalje). U okviru odnosa *širenje-razvoj*, postavlja se i odnos teorija-istraživanje: *razvoj* shvaćen u tom smislu zahtijeva i jedno i drugo te se više ne može svesti na puko gomilanje empirijskih istraživanja.

Razlikovanje *širenja-razvoja* onemogućuje miješanje »gomilanja istraživanja« s »razvojem discipline«, a omogućuje bolje sagledavanje nekih osobitosti povijesnog razvoja političke znanosti u Italiji, pa i u odnosu na druge discipline kao što je sociologija. Barbano je brižno proučavao razdoblje talijanske sociologije pozitivizma i na temelju toga došao do navedenog razlikovanja rekavši: »To razdoblje je slučaj širenja bez razvoja«. Teza glasi: tih godina zapažen je značajan uspon društvenog istraživanja najraznovrsnijih društvenih problema i potreba (v. Solinu bibliografiju za 1860—1890. u djelu Barbano-Sola, 1985), ali se ni teoretski (što se tiče razvoja teorija), a ni akademski nije pretvorio u pravu sociologiju.

A kao potvrda vrijednosti iznesenih stavova: slično zapažamo i u sociologiji u godinama »preporoda« koji je veću pažnju posvećivao »čvorištima« koja su nastajala u tome prijelomnom razdoblju talijanskog društva (ponovno otkrivanje južnjačkih problema i istraživanja talijanskog juga, industrijalizacije, vanjske migracije itd.), nego teoretskom razvoju (Barbano, 1985, glava III. i IV. i *Quaderni di Sociologia*, 1985).

Politička znanost imala je bar djelomično drukčiju sudbinu. Prvenstveno je bila drukčija tradicija proučavanja; »osnivači« ove discipline, Mosca i Pareto, dadoše političkoj znanosti supstantivne teorije, kao što je teorija elite, ali i općenitiju teoretsko-metodološku osnovu. Evo što je napisao Giorgio Sola u svojoj pedantnoj rekonstrukciji stanja društvenih znanosti u Italiji potkraj prošlog stoljeća: »*Političku znanost*, osim izbora prostora istraživanja, karakterizira *tip perspektiva* po kojima ona provodi analizu političkih pojava«, a Sola te perspektive individualizira razlikujući *civilno društvo* od *političkog društva* (pod političkim društvom podrazumijeva sferu namijenjenu provođenju sile i institucionalizaciji odnosa moći); i uvodeći empirijsko-realističnu koncepciju politike, za razliku od filozofije i prava (Sola, u djelu Barbano-Sola, 1985. str. 155).

I na kraju, za razliku od sociologije, postojalo je značajno teoretsko-metodološko učenje na koje je pedesetih i šezdesetih godina Bobbio ponovno skrenuo pažnju znanstvenim radnicima, i na to se učenje mogao

učinu; bar ne u Paretovu slučaju) bila je teorija elite (ili političke klase), koja je i u međunarodnim razmjerima priznat doprinos Italije tradiciji političkih istraživanja. Značajno je da je prvi zapažen međunarodni nastup preporođene talijanske politologije u poslijeratnom razdoblju — poslije nekoliko desetljeća gotovo potpuno šutnje — uslijedio o toj temi. U okviru IV. svjetskog kongresa sociologije (Milano-Stresa) 1959. je održana i značajna sesija o političkim elitama pod predsjedavanjem Passerina d'Entrèvesa, koja je i dan-danas silno zanimljiva (*Političke elite*, 1961), a na kojoj su sudjelovali znanstvenici kao što su Bobbio, Sartori, Catlin, Meisel i drugi o temi koja je tada u Italiji prednjačila i ujedno se našla u središtu međunarodne političke znanosti.

Druga, s time povezana značajka politologije u razvojnim tokovima koji su obilježavali njezin preporod bijaše inzistiranje na metodi, i to u dvostrukom smislu: kao proceduri koja primijenjenu znanost vezuje uz politiku i kao metodologiji empirijskog istraživanja. Arnold Brecht (1959, str. 5); u analizi koja i danas pripada najlucidnijim analizama afirmiranja znanstvene metode društvenih znanosti, napisao je da »nije suvišno navesti da je naše stoljeće — metodološko stoljeće društvenih znanosti«. U tom smislu talijanski tokovi prate međunarodne tokove društvenih znanosti. Vidjet ćemo da će od učenja klasika, a posebno Pareta, Bobbio prvenstveno naglašavati metodološki instrumentarij kao osnovicu pozitivne znanosti o društvu. I drugi će autori, kao što je Bruno Leoni, naglašavati važnost metode. U znamenitom članku o zaostalosti proučavanja u Italiji, Leoni (1960. str. 36), nabrojivši sve »argumente« koji bi trebali sačinjavati predmet discipline, a među ostalima i metodologiju, nadodaje »da upravo metodologija — znanje pretvara u znanost«. U drugim napisima na koje ću se još osvrnuti, isti autor (Leoni, 1962) odlučno se zalaže za potrebu teorijske orijentacije. I što je najbitnije, 1959. su u Firenci objavljena skripta Giovannija Sartorija, u kojima ćemo poslije detaljno pisati, a već sâm naslov, »Pitanja metode u političkoj znanosti«, ukazuje na jednu od osnovnih tema u cijelom Sartorijevu opusu.

Tu je potrebno nadodati da je poslije te intenzivne faze metodoloških razmišljanja uslijedio samo ograničen razvoj teoretskih razglabanja. Teorija elite nije na istraživačkom planu imala pravih sljedbenika, osim u djelu Maraninija (1967) o povijesti vlasti u Italiji, u kojemu otvoreno slijedi Moscu; zatim Sartorijevo istraživanje o talijanskom parlamentu provedeno u cilju da se zacrti »složenost cirkulacije parlamentarnih elita«, počevši od Skupštine 1909. godine (Samogyi i drugi, 1963, str. 3). Nadalje, Farnetijeva djela (1971, II. dio) i malobrojnih drugih istraživanja nekih mladih znanstvenika. Razvojni pravac općenito je tekao, i zbog utjecaja bihaviorizma, u smislu empirijskog istraživanja, a taj izbor (ako je riječ o svjesnom izboru) nije lišen stanovite logike, kao strategija koncentracije naporâ u kratkim razdobljima, koje ti razvojni pravci obuhvaćaju.

Višekratno pozivanje na »osnivače« implicitno ukazuje na kriterij periodizacije. Kao što se moderna sociologija razlikuje od »prvotne« sociologije, potrebno je »prvotnu« političku znanost razlikovati od politologije u dinamama »preporoda«, a prvenstveno istraživati kakvi odnosi kontinuiteta i

diskontinuiteta vezuju dvije tradicije proučavanja. Kao što sam već naveo, stječe se dojam da su klasici više odigrali ulogu u relegitimiziranju ove discipline nego kao inspiratori problematika i načina da se s njima suočimo. Tako, primjerice, Runciman (1969. glava II.) navodi da teorija g. Moske o »pravnoj obrani« u biti sadrži teoriju socijalnog pluralizma (uloga kontrole koju obavljaju ugledne društvene grupe na upravljače, kao neophodna nadopuna biračke kontrole), što se nije dalje razvijalo ni teorijski, a ni na planu istraživanja, o čemu nam svjedoči siromaštvo istraživanja u grupama u Italiji (v. »Dodatak«).

Možda bi se kontinuitet između »prvotne« i suvremene političke znanosti mogao uočiti u vezi s *društvenom funkcijom* znanosti. U oba slučaja politologija se rađa kao *reakcija* na neko kulturno ili društveno stanje prema kojemu smo kritični pa ga želimo promijeniti. Disciplina i njezini pregaoci ne djeluju (kao što je slučaj u američkoj političkoj znanosti) unutar demokratskog sistema koji je čvrsto utvrđen pa znanost ima dužnost da ga potvrdi i ukorijeni putem masovne nastave. Realizam koji proizlazi iz te nove znanosti pojavljuje se ili kao konzervativni realizam (Mosca), reakcionarnih obilježja (Pareto) ili zaodjeven — u godinama preporoda kod gotovo svih, iako ne i kod svih autora — u reformatorski realizam. Prilično je rijedak treći tip realizma što ga je razaznao Bobbio (1969): realizam u funkciji radikalne promjene društva.

Mosca tvrdi da je »zadatak političke znanosti da stvori obranu od nadiranja *socijalne demokracije*, toga velikog povijesnog previranja koje je društvu zaprijetilo uništenjem, te smrtne bolesti, jer novo vjerovanje samo je — tvrdi Mosca — produbilo jaz između »političke formule« i političkih zakona, sa svim mogućnostima manipuliranja masama. Protiv toga zla potrebno je postupati tako da se »*cijelom metafizičkom sistemu*« (demokratsko-socijalističkoj metafizici) suprotstavi *cjelokupni pozitivni sistem*« (Mosca, 1982, str. 925), a to je upravo znanstveni sistem što su ga tih godina razrađivali Mosca i ostali. Uvjet te obnove bila je obnova elita, a pogotovo značajnija uloga srednje, ekonomski autonomne klase.

Problem elite i njezine reforme nalazi se u središtu radova »demokratskih elitista« (Dorso, Burzio, Gobetti; v. Bobbio, 1969) i vraća se u drugome poslijeratnom razdoblju, a na eksplicitan način u Sartorija. Sartori (1970) smatra da bi politička znanost mogla znatno pridonijeti rješavanju praktičnog problema *slabe vladavine*: »Potreba da spriječi ono zajedničko zlo koje se sastoji u tome da nama vlada politička klasa niske razine, da nama vladaju nesposobni i nestručni političari«. Problem se sastoji u tome kako da se »mjerilo sposobnosti« uvede u vladalačku praksu (kojom, po tradiciji, upravljaju ideologija i improvizacija), putem reforme *političke kulture* elita koje bi usvojile empirijsko i pragmatično rezoniranje nove znanosti. Drugi su problem vidjeli u reformi koja bi ostvarila demokratski potencijal nove republikanske vladavine.

Posljednja opaska o kontinuitetu opet je u vezi s temom elita. Tema koja se često vraća, a ne nalazi prikladnog rješenja — još prije u političkoj povijesti naše zemlje nego u teoretskim raspravljanjima znanstvenih radnika — jest *politička opozicija*. Problem promjene političke klase nalazi se, kao što je poznato u središtu zanimanja i Moske i Pareta, ali ni jedan od

njih ne postavlja ga kao shemu promjena različitih snaga. Politička elita ili postoji ili ne postoji. Pluralizirati taj pojam značilo bi, kao što je navedeno (*Političke elite*, 1961), lišiti ga velikog dijela njegove analitičke snage (elite su snažne zato što su malobrojne i kompaktne). Doduše, Mosca zacrta značajnu distinkciju između političkih elita i društvenih grupa, s time da društvene grupe imaju funkciju protuvlasti u odnosu na elitu (Mosca, 1982, osobito str. 693), ali što se tiče promjene političkog osoblja nudi nam model kooptiranja (Pizzorno, 1972). Što se tiče Pareta, koji je manje pluralističan nego Mosca, do izmjene dolazi »ili infiltracijom (cirkulacijom elitnih klasa), ili skokovito, putem revolucija« (Pareto, 1964, str. 2227). *Tertium non datur*. (Nema treće mogućnosti).

Problem opozicije vraća se, kao što je poznato, kao središte Sartorijeve teorije polariziranog pluralizma unutar povijesnog iskustva vladavine koja se, čini se, kreće između raznih tipova transformizama i nemogućnosti (ili poteškoće) političke opozicije u okviru sistema.

Da zaključimo ovo kratko izlaganje o mogućim kriterijima vrednovanja tokova i značajki povijesti discipline; jednostavno skrećem pažnju na važnost mjerila za prosuđivanje koja bi ovoj disciplini omogućila egzaktniju spoznaju prijeđenog puta i modalnosti razvoja. Govor je više egzemplifikativan nego sistematičan, pa time i manje iscrpan. No, čini mi se da bi neki izdvojeni kriteriji (akademska institucionalizacija; razvoj i širenje discipline; periodizacija i tematski kontinuitet; društvena funkcija znanosti) mogli, ako se ispravno razrade, poslužiti kao putokaz za identifikaciju nacionalnih tradicija i tokova, pa i kao eventualan put za usporednu analizu discipline u raznim nacionalnim kontekstima.

11. Godine »preporoda«

Povijesna rekonstrukcija događaja koji su doveli do »preporoda« politoloških proučavanja u Italiji pedesetih i šezdesetih godina morala bi se, po mome mišljenju, osvrnuti na četiri skupine faktora, od kojih su se svi u tom razdoblju pokazali, ali s različitim intenzitetom. Prvi faktor predstavlja svjesni naponi nekih uglednih znanstvenih radnika u cilju spašavanja te tradicije proučavanja od opadanja koje ju je zahvatilo i napor da političku znanost pretvore u autonomnu disciplinu, metodološki i predmetno drukčiju od potvrđenijih disciplina kao što su javno pravo, historiografija i politička filozofija.

Drugi je faktor vezan uz privredno-društveni razvoj talijanskog društva, kao i uz procese koji su uslijedili: politička demokratizacija, racionalizacija privrede i sekularizacija (podržavljavanje) društva. Na velik su odjek naišli refleksi tih promjena na kulturu i kulturnu raspravu u Italiji (Asor Rosa, 1975; v. Bobbio 1955). Kao što je naveo Bobbio (1961), a kao što znamo iz sociologije spoznaje, preduvjet za sazrijevanje nekoga znanstvenog gledišta jesu opadanje ideologija i novi realizam, kad nastaju uvjeti — među kojima je najznačajniji: preraspodjela intelektualaca — za znanstveno proučavanje društva. (V. Mannheim, 1957, glava III, a pogotovo dio »Zašto ne postoji znanost o politici« str. 121—129)

Treći faktor predstavlja pritisak izvana, a pogotovo utjecaj američke političke znanosti i bihaviorističkog pokreta. Kao što u svom prilogu ističe LaPalombara, razne su institucije u SAD-u (bilo vladine agencije, bilo privatne zaklade) odigrale presudnu ulogu da se u Italiji uvedu nove metode i teme istraživanja putem financiranja empirijskih istraživanja i putem drugih oblika institucionalne suradnje, te time pridonijele tome da taj još slabi »ceh« dobije ugled i prostor u talijanskoj akademskoj strukturi.

Četvrti i posljednji faktor vezan je za promjene talijanske sveučilišne strukture, a pogotovo za reformu Fakultetâ političkih znanosti (1968/1969) i otvaranje novih mjesta za nastavu politoloških predmeta na tim fakultetima.

Ovdje možemo dotaknuti samo neke aspekte povijesti koju još treba u potpunosti rekonstruirati, a pogotovo neke doprinose i sporna mjesta koji su popratili raspravu o autonomiji i identitetu te discipline, kao i neke aspekte Sartorijeva učenja koje je presudno za novu znanost.

Disciplinarna autonomija i identitet

U godinama kad nastaju uvjeti za ponovni uspon na temelju niza inicijativa i djela pojedinih znanstvenika potkraj pedesetih i početkom šezdesetih godina, velikim su dijelom iščezli negativni utjecaji fašizma na politička proučavanja. Četiri od pet tada postojećih fakulteta političkih nauka nastali su dvadesetih godina (fakultet u Perugi 1927, pod nazivom Fašistički fakultet političkih znanosti), pa su izazivali sumnje i nepovjerenje koji su 1944—1945. i u neposrednome poslijeratnom razdoblju urodili prijetnjom (doduše, neostvarenom) da se ti fakulteti zatvore. (Daljnja tri fakulteta osnovana za vrijeme fašizma bijahu u Pavia i Padovi i Rimu). Besprijekorno je porijeklo imao samo Zavod Cesare Alfieri u Firenci, osnovan potkraj prošlog stoljeća po uzoru na parišku Slobodnu školu političkih znanosti (koja je poslužila kao uzor i Londonskoj školi za ekonomiju i političke znanosti), pa ga je uskoro Saveznička vojna vlada otvorila i reformirala (Sprefico, 1964; Firpo, 1970).

Šezdesetih su godina prepreke bile drukčije, ali ništa manje opasne.

Bobbio (1961) u svom pregledu stanja proučavanja napominje da se politička znanost (čvrsto ukorijenjena u djelima Moske i Pareta) ubrzo sukobila s nepovoljnom kulturnom klimom, u svojoj biti antiempirijskom, koja ju je marginizirala. Mosca je objavio svoje »Elemente« (1896—1923) onda kad se, piše Bobbio (1961, str. 216), »na talijanskom sveučilištima počela probijati pravna teorija države... smatrana kao jedini 'čist' i 'objektivan' način pristupa političkim problemima i... državnim problemima«. Prepreka recepciji Paretova opusa bila je još veća: autorova pozitivistička metoda, koja je malo mjesta davala povijesti (iako je svoje teorije potkrepljivao velikim gomilanjem povijesne građe) i kulturnim smjernicama čovjeka, srozanim na »racionalizacije« jednog ponašanja koje je Pareto sagledavao kao esencijalno nelogično. Kao što bilježi Croce (navodim iz Bobbija, 1961, str. 217), u sudu koji sadrži besprizivnu kritiku: »Kakva bi to bila empirijska znanost o politici koja bi, umjesto da služi povijesnom istraživanju i da nam čuva njegove rezultate..., stala iznad povijesti, kao dvorac apstrakcija i uočavanja preduvjeta i preduvjeta?»

U oba slučaja politička je znanost spala — najblaže rečeno — na pomoćnu znanost: po pravnicima — na pomoćnu pravnu znanost, a po povjesničarima — na pomoćnu znanost historiografije.

U takvoj je kulturnoj klimi bilo potrebno afirmirati prihvatljivost — više kulturnu nego znanstvenu — znanstvenog proučavanja politike. Ostale prepreke, pa ma kako značajne, a pogotovo na akademsko-institucionalnom planu, zapravo su bile samo posljedica, pa su se zato mogle svesti na ovu temeljnu predrasudu: kao što je 1964. bila tvrdnja Francesca Vita (*Politička i društvena proučavanja u Italiji*, 1965), kao odjek na veoma proširen stav da talijanska tradicija ide u smjeru »političkih znanosti« (u pluralu) kao multidisciplinarnom pristupu unutar kojega se može nalaziti politička znanost, ali bez autonomnog statusa; ili pak projekti za reformu studija — kao što je Ciaskov projekt o reformi Fakulteta političkih znanosti sredinom šezdesetih godina, a koji političku znanost nije svrstao ni u obvezne ni u izborne predmete. Iako se borba vodila na više isprepletenih fronti, od kojih je svaka imala vlastitu važnost, nije bilo sumnje: problem je prvenstveno kulturni.

Tu je presudnu ulogu odigralo Bobbiovo prečitavanje klasika, lucidno i inovativno, ali i hrabro s obzirom na to gdje je obavljeno (eseji o Pareto i Moski poslije su sakupljeni u *Bobbio*, 1969, a objavljeni su od 1957—1968. u filozofskim i kulturnim časopisima). To prečitavanje je premisa i polazište Bobbiova razlikovanja političke znanosti i prava s jedne strane, a političke znanosti i historiografije s druge, u najznačajnijem od tih priloga koji su zatim uvršteni u »Eseje o političkoj znanosti u Italiji« (prvotno objavljeni 1963. pod naslovom »Talijanska politička znanost: nastava i disciplinarna autonomija«). Drugi je pol u tom procesu ponovnog potvrđivanja političke znanosti Sartorijevo učenje koje je toj disciplini dalo ne samo kulturni nego i operativni identitet. Negdje u sredini nalazi se Bruno Leoni, autor kojemu, prema mome mišljenju, nismo odali zaslužnu pažnju. Taj vrijedan znanstveni radnik je 1950. osnovao *Il politico*, a jedan je od najvrednijih članova torinskog *Centra za metodološka proučavanja*. Znatno je pridonio definiranju predmeta discipline i njegovu teorijskom učvršćivanju. (Osim već navedenih Leonijevih članaka iz 1960. i 1962, vidi zbirku napisu pod redakcijom M. Stoppina: Leoni, 1980, a za bibliografiju njegovih djela, vidi *Il Politico*, ožujak 1968, str. 10—14).

Da bolje shvatimo geografsko-institucionalnu sredinu tih tokova i raspravljavanja, potrebno je nadodati da je glavno poprište igre bio sveučilišni trokut: Torino—Pavia (odje je predavao Leoni) i Firenca (Leoni je u Torinu bio student Gioelea Solarija), ali znatno su sudjelovali i centri koji su se formalno nalazili izvan sveučilišta, primjerice torinski *Centar za metodološka proučavanja*, na kojemu su se okupljale ugledne ličnosti iz akademskog svijeta, i milanski *Centar za društvenu prevenciju i obranu* koji je, među ostalim zapaženim susretima, organizirao i već spomenute Susrete o eliti 1959. godine.

I evo nas kod nekih aspekata bitnih za naše izlaganje, a odnose se na Bobbiovo čitanje klasika. Značajno je da se Bobbio, iako se bavio i Pareto i Moscom, više i ustrajnije bavio Pareto. Comunità objavljuje 1964. Pareto-ov »Traktat o općoj sociologiji« prvi put pooblije izdanje 1923. a izdavačka

kuća »Sansonici« 1973. objavljuje antologiju ulomaka iz tog djela. »Laterza« mu 1966. izdaje Moskinu antologiju iz »Elementata« pod naslovom »Politička klasa« (v. bibliografiju Bobbijeve napisa, Norberto Bobbio, 1984). Razlog je različitost Paretova i Moskina djela po složenosti i opsegu: dok nam Mosca daje, kao što je poznato, uglavnom *supstaktivnu teologiju*, teoriju političke klase, kojoj će Bobbio naglasiti unutrašnju artikulaciju i objektivnu vrijednost (i proučavanja »demokratskih elitista« koji iz drukčijeg ideološkog ugla nastavljaju Moskinu djelo: Gobetti, Dorso, Burzio; v. *Političke elite*, 1961; Bobbio, 1969), Pareto nam pruža opću teoriju akcije i metodološki instrumentarij duljeg daha. Međutim, njihovi zajednički doprinosi predstavljaju »temelje empirijskog proučavanja politike« (Bobbio, 1961, str. 215). Vidi i Bobbiove esej u ovoj knjizi i izlaganje o Moskinom doprinosu.

Kad je riječ o Paretu, na kojega ću radi kratkoće ograničiti svoje primjedbe, Bobbiovo se tumačenje, po mojem mišljenju, sastoji u tome da se istaknu dvije stvari: da se dade novi *ključ za čitanje*, skoncentriran na pojam *ideologije* (Pareto je teoretičar ideologije), a tek sažeto na ideju elite, prema tada vladajućem tumačenju; da dokaže da je, neovisno o supstaktivnoj vrijednosti Paretove teorije akcije (sa svojim psihologističkim, iracionalističkim i ahistorijskim elementima), ostalo osnovno učenje o metodi, koje Bobbio izdvaja kao *teoriju i kritiku izvora*. Drugim riječima, Bobbio je (1969, str. 77) ponovno skrenuo pažnju »više na heuristički proces nego na pronalasku«, više na metodu nego na rezultate do kojih je Pareto došao, te zaključuje, obraćajući se novom naraštaju čitalaca, da će »samo onaj koji s takvim interpretativnim modulom pristupi »Traktatu«, opaziti . . . da je to još neistražen rudnik«. Pogledajmo ukratko neke Bobbiove argumente.

U svom članku iz 1957. predstavljajući Pareta filozofskoj publici kod koje je Pareto-sociolog uvijek uživao vrlo male simpatije, Bobbio je zabilježio da je to povezano i s reduktivnom interpretacijom Paretova opusa. U Paretu su uglavnom gledali teoretičara elite, a empirijska teorija elite »mogla je filozofiju zanimati samo prosječno i neizravno« (Bobbio, 1969, str. 83). Članak je prvi put objavljen 1957. u »Filozofskom časopisu« pod naslovom »Vilfredo Pareto i kritika ideologija«. Bobbio je dokazivao da »najznačajniji dio *Traktata* . . . ne spominje ni elite ni socijalnu ravnotežu«, te nadodao da se »snaga djela sastoji u analizi čovjeka kao ideologijske životinje«. Poznato nam je da se u Pareta problem ideologije rađao iz njegove ideje o, takoreći, »dvoglavoju« prirodi čovjeka kao instinktivnoga, alogičnog bića koje svoja djela voli premazati logičnom »glazurom«, a tek naknadno rasuđuje o svom ponašanju. (Pareto će ta rasuđivanja nazvati derivacijama). Zar nije sam Pareto napisao na početku *Traktata*, i dao nam pravi ključ za objašnjenje: »Cijelo je ovo djelo potraga za stvarnošću koja se krije pod derivacijama koje su nam poznate iz dokumenata!«? (Citiram po Bobbiju, 1969, str. 90.)

I tako se u Bobbiovom prečitavanju Paretovo opus pojavljuje — kao i Marxov opus — kao *raskrinkavanje* čovjekove ideologizirajuće prakse, pa kao takvo — nadodaje Bobbio — svakako mora zanimati filozofe. Zatim Bobbio navodi jedan od Paretovih glavnih metodoloških kanona, počevši od razlikovanja (koje nalazimo već u *Socijalističkim sistemima*, 1902—1903) objektivnog i subjektivnog fenomena: biće, odnosno verbalnu djelatnost čovjeka.

vjeka možemo obuhvatiti na tri načina: s objektivnog aspekta (da li neka tvrdnja odgovara *istini*, to jest da li odgovara utvrdljivim činjenicama), sa subjektivnog aspekta (da li je neka tvrdnja uvjerljiva i da li je *praktično efikasna*) i, naposljetku, s aspekta *društvene korisnosti*, za cjelokupnu ravnotežu sistema. Kriteriji koji, *ne podudarajući se* (djelujući, dakle neovisno jedan o drugome), zahtijevaju izdiferenciranu analizu na tri plana društvene akcije (ono što je znanstveno istinito, može biti beznačajno za ponašanje ljudi itd.), a taj stav objašnjuje zbog čega je Pareto pridavao veoma malo praktične efikasnosti sociologiji i društvenim znanostima općenito).

Taj ključ za čitanje drugačije je osvijetljavao pojedine dijelove »Traktata«. Ostajalo je čvrsto, dapače je i preciznije, programatsko Paretovo usmjeravanje da osnuje strogo empirijsku društvenu znanost, zasnovanu na promatranju činjenica i na iskustvu, a ne (kako se, prema Paretovu mišljenju, općenito dotad događalo) na »suglasju osjećaja«. No, da se to ostvari bilo je prvenstveno potrebno da se polje raščisti od svih suvišnih dodataka i »metafizikalija« koje su se nataložile na činjenicama. I tako detaljne i dugačke analize kojima Pareto dokumentira — na temelju obilnog broja slučajeva — širenje nelogičnih akcija, filozofskih i pseudoznanstvenih teorija u toku povijesti (glava II—IV »Traktata«), a na temelju kojih će uspjeti izdvojiti relativno konstantan dio u ljudskoj akciji, *rezidue* (*ostatke*), od najvarijabilnijih (objašnjenja ili derivacija), daleko od toga da sačinjavaju *pars destruens* opusa, stoje u njegovu središtu, pa omogućuju da se razgoli one činjenice i odnosi među činjenicama koji su istinska *sirovina znanosti*. To, kudikamo više od mehanicističke sheme društvene ravnoteže (izložene u XII. glavi »Traktata«, a citiranoj više od svega) i s tim povezana ideja cirkulacije elita, predstavljaju za Bobbia srž Paretova učenja.

Bobbiovo izlaganje, eksplicitno usmjereno k afirmiranju razloga i nekih metodoloških kanona empirijske znanosti političke nauke (poznato je da će Bobbio biti silno angažiran u širenju novog usmjerenja proučavanja putem iskustva COSPOS u Torinu u drugoj polovici šezdesetih godina), neće imati — niti je moglo imati — neposredne posljedice na razvoj discipline. Izlaganje će se uglavnom odvijati na drugim planovima, u pokušaju da se definiraju objekt i specifične metode nove znanosti, ali ponovno otkriće »klasičâ« i onoga što je u njihovim teorijama ostalo valjano pomoći će u definiranju kulturnih izraza rasprave i u stvaranju povjerenja — unutar talijanske kulture koja je tome dugo bila nesklona — u pozitivnu političku znanost. Bobbio je filozofima dokazao da se znanstvenim sredstvima može proučavati problem koji je oduvijek bio u središtu njihovih interesa — ideologija — a ujedno je novim naraštajima znanstvenih radnika otkrio ideal i postupke (postupak) stanovite znanosti o društvu koja se drži činjenica, daleko je od ideoloških rasprava koje su bez glave i repa, a drži se empirijskog i pragmatičnog duha koji se tih godina širio u Italiji drugim putovima, pogotovo pod utjecajem bihaviorizma u Americi.

Već sam naveo da se izlaganje odvijalo na drugim planovima koji su bliži objektu spora.

U svome poznatom članku iz 1960. (već sam ga naveo), koji je i značajan programatski iskaz onoga što je politička znanost morala biti po predmetu i metodi Bruno Leoni (1960) navodi šest sektora intenzivnog istraživanja

političke znanosti kao »opservativne i eksperimentalne znanosti«: (1) proučavanje parlamentarnog sistema; (2) administrativnog sistema i birokracije; (3) političkih stranaka; (4) grupa za pritisak; (5) izbornih sistema i motivacije za glasanje; (6) metodologije, a uz nju nadodaje da je »upravo to ono što *znanje* pretvara u *znanost*« (Leoni, 1960, 33, 36, 37). Popis argumenata prilično je sličan popisu što ga Bobbio navodi u svojem pregledu iz 1961, osim što Leoni nadodaje središnju temu: javnu upravu.

Na to će se Leoni vratiti, uz znatno produbljanje, u svom referatu na Simpoziju o političkoj znanosti, što ga je organizirao torinski *Centar za metodološka proučavanja* (listopad 1962), simpoziju koji označuje važnu etapu u povijesti discipline. Susret je organizirao Bobbio, koji je tada (1961—1962) bio predsjednik Centra, a u biltenu Centra prikazan je taj susret kao »prva razmjena mišljenja o metodi i objektu političke znanosti i o kriterijima njezine nastave na našim sveučilištima« (*Centar za metodološka proučavanja*, 1963, str. 4). Osnovni su referati bili povjereni Leoniju (»Predmet i granice političkih znanosti«, koji je zatim objavljen u časopisu »Il Politico«, Leoni, 1962) i Sartoriju (»Metodologija političke znanosti«, ali čini mi se da taj referat nije nigdje objavljen).

Leonijev je referat, zajedljiv kao i mnogi drugi radovi ovog autora, naglašavao ove točke koje nas zapanjuju svojom aktualnošću: (1) dužnost racionalnosti kao nečega što omogućuje bolju razradu rekonstruktivne teorije političke akcije (analogno ekonomiji); (2) heterogenost izvora (različiti su u dokumentarnim tekstovima u vezi s političkim odlučivanjem; aktivnosti grupa; faktorima i motivacijom biračkog ponašanja); (3) uloga teorije; (4) pristup »promjeni vlasti« kao najprikladniji (u odnosu na ostale razmatrane pristupe: grupu, vlast, odlučivanje itd.) da obuhvati specifičnosti političara.

A to da je klima ostala posve neprijateljska i da rezerve nije bilo lako smanjiti, nisu dokazali samo tokovi rasprava na torinskom simpoziju i stav koji su u odnosu na to zauzeli povjesničari, pravnici i sociolozi (v. Meynadovo svjedočanstvo, 1963), nego i drugi susreti, koji su tih godina postali sve brojniji, kako je jačala ideja o reformi Fakulteta političkih znanosti. Čini mi se da su bitna dva momenta: prvi je rasprava u okviru Trećega nacionalnog kongresa Talijanskog udruženja za političke i društvene znanosti (Rim, ožujka 1964) o temi »političkih i društvenih proučavanja u Italiji«. Uvodni, općeniti referat, podnio ga je profesor Ciasca, razmatrao je prijedlog »reforme Fakulteta političkih znanosti«, koji — kao što sam već napomenuo — nije ni među osnovnim, a ni među izbornim predmetima, predviđao političku znanost. Međutim, cijela klima Kongresa (u središtu se nalazio problem autonomizacije dodiplomskog studija političkih znanosti od pravnih fakulteta i preinaka Fakulteta političkih znanosti u Fakultet političkih i društvenih znanosti) pokazala je da je, osim nekolicine sociologa, stav branitelja ove discipline (malobrojnih, a među njima je bio i Sartori koji je održao referat o nastavi političke znanosti) u biti ostao izoliran.

Možda najpodmukliju primjedbom na rimskom simpoziju 1964. — osim one općenitiije koju sam već naveo (da je talijanska tradicija, zapravo tra-

dicija »političkih znanosti« u pluralu, više sintetična nego specijalistična),³ — iznio je Vito kao »predskazivost«: »Glavni motiv da posumnjamo u to da se može izgraditi politička znanost u nomotetskom smislu i da — kako bismo ostvarili taj rezultat — moramo moći minimalno predviđati« (»Politička i društvena proučavanja u Italiji 1965«, str. 162). Drugu primjedu istakao je Miglio, a odnosila se na ništa manje važan problem nemogućnosti vrednovanja: najsigurniji način da se sačuva objektivnost političke znanosti bio je — prema Migliju — da se pobrinemo da se ona podudara s nastavom političkih znanosti, da se »zaustavimo na povijesnoj analizi ideologija« (»Politička i društvena proučavanja u Italiji«, 1965, str. 146).

Radilo se o dalekometnim problemima na koje će Sartori odgovoriti u raspravama nakon pojedinih referata, bilo izravno (tako je, naprimjer, istakao da se nova znanost — daleko od toga da slijedi neki ideal prirodnih znanosti /stvaranje »zakona/ — ograničuje na formulaciju rečenica tipa: ako . . . , onda), bilo da bi upućivao na neke druge svoje upadice i na druge trenutke u raspravljanju. Sartorijeva je obrana dovela dotle da je u Rezoluciju kongresa umetnuta klauzula, koja je ujedno obrnula početna usmjerenja organizatora, u kojoj se potcrtavala »važnost socioloških znanosti, a pogotovo sociologije i političke znanosti i drugih učenja potrebnih za potpun razvoj dotične građe« (»Politička i društvena proučavanja u Italiji«, 1965, str. 203).

Spomenuo bih još jednu intervenciju u tome brzom ekskursu o institucionalnoj povijesti ove discipline u fazi »relegitimizacije«: Sartorijevu intervenciju na studijskoj skupini o »društvenim znanostima, reformi sveučilišta i talijanskom društvu« u organizaciji *Provincijske uprave Milano* i *Nacionalnog centra za obranu i društvenu prevenciju* (Milano, 17—19. studenog 1967), u kojoj se precizira jedna Sartoriju draga tema o funkciji političke znanosti kao primijenjenog znanja.

Sartorijeva upadica (1967) također polazi od gorke konstatacije o ulozi što je priznata politološkim proučavanjima: »Za nas je ljetno gospodnje 1967. još uvijek nulta godina, ili i prije« (Sartori, 1967, str. 4), da bi se zaustavila na tri točke: temeljima discipline, koje on vidi u međunarodnim odnosima, nauci o upravi i poredbenoj politici; funkciji znanosti; njezinim korisnicima. A što se tiče društvene funkcije političke znanosti, Sartori ju je poistovjećivao s naporom u smislu »da se mnijenje učini osjetljivim . . . na postojanje mjerila za mjerenje i usporedbu«, nadodavši da »'priznata' i afirmirana politička znanost . . . uvijek uspješno djeluje na »'navike' i stav političke rasprave«. Potencijalni korisnici kretali su se od političara — koje nije trebalo toliko »formirati« (»politički je čovjek slučajnost: pojavljuje se tko zna otkuda, a uspijeva iz razloga koji imaju jako malo veze sa spoznajnom sposobnošću, ibid., str. 14), koliko angažirati u pragmatičnu kulturnu politiku koja bi uvjetovala njegovo ponašanje — pa do birokratsko-administrativne klase i stručnjakâ za političku znanost.

Godine 1970. završava (na planu razrade teoretsko-metodoloških temelja discipline, kao i na institucionalnom planu) ciklus što sam ga nazvao

³ Na taj Vitov stav nailazimo u značajnom pregledu o političkom istraživanju u Italiji u Vitovoj međunarodnoj bibliografiji u okviru Međunarodnog društva za političke znanosti (v. *Politička proučavanja u Italiji*, 1964). Vito je tada bio predsjednik Talijanskog društva političkih znanosti i potpredsjednik IPSA-a.

»preporodom«. Te godine, s jedne strane, izlazi *Antologija političke znanosti* pod Sartorijevom redakcijom (1970); prvo sistematično izlaganje o političkoj znanosti *mainstream* (uglavnom američkoj) namijenjeno talijanskoj čitalačkoj publici. Sartorijev zapažen uvod, pod naslovom »Za definiciju političke znanosti«, daje nam operativnu definiciju koja će naraštaju politologa poslužiti kao smjernica. Budući da je otpočeta, ako ne i dobivena bitka s tradicionalnijim disciplinama, preostajalo je još da se predmet definira u odnosu s onom društvenom znanošću koja se najbrže razvijala — sociologijom. Sartori razliku između sociologije i političke znanosti vidi u tome što: (1) nezavisne (ili kauzalne, eksplikativne) varijable sociologa u velikoj mjeri nisu nezavisne varijable . . . politologa i (2) u svakom slučaju *nezavisne varijable* sociologa prerastaju u zavisne varijable politologa« (Sartori, 1970, str. 15).

Svakako, riječ je o restriktivnoj definiciji, kao što je nedavno potcrtano (Sapelli, 1985), dakako da ona nije nepromjenjiva, a potrebno ju je mjeriti s vječnom promjenjivim odnosima društvo-država. Međutim, ta je definicija fiksirala operativnu orijentaciju bez koje bi se politička znanost teško institucionalizirala i teško da bi ostvarila takav razvoj.

Godine 1970. raspisan je i prvi sveučilišni natječaj za katedre političke znanosti. Tako je završen ciklus sazrijevanja i institucionalizacije koji je počeo deset godina prije toga.

Znanost i funkcija znanosti u Sartorijevu učenju

Dosad sam se bavio nekim aspektima procesa reakreditiranja discipline i zaustavio se prvenstveno na doprinosu onih znanstvenika koji su pridonijeli njezinu identitetu i autonomiji u kulturno-akademskoj raspravi u Italiji — posebno Bobbio, Leoni i Sartori. Međutim, Sartorijev opus toliko je značajan i utjecajan da se ne može iscrpiti u kratkim bilješkama koje sam naveo: potrebno je to donekle produbiti.

Od Sartorijevih djela ovdje ću razmotriti — i to isključivo one aspekte koji su korisni za moju temu — samo radove u kojima je sažeo svoje glavne metodološke doprinose, kao i definiciju prostora. Ti su prilozi uglavnom sabrani u knjizi *Politika. Logika i metoda u društvenim znanostima* (Sartori, 1979). U zbirci su prilozi iz skripata objavljenih 1959, koja sam već spomenuo, uz nešto izmjena i nadopuna; članak »Politička znanost«, objavljen u *Povijesti političkih, ekonomskih i socijalnih ideja*, u Firpovoj redakciji 1972; kao i esej kojim je Sartori »otvorio« talijanski časopis za političku znanost, osnovan 1971, pod naslovom »Komparativna politika: premise i problemi«. Znači, ne obrađujemo »Demokraciju i definicije«, a ni Sartorijeve teorije, kao što je teorija polariziranog pluralizma (Sartori, 1982), koje su bitno djelovale na tok politoloških proučavanja u Italiji, a ni druga djela koja bi trebalo obuhvatiti u sistematičnijem prikazu Sartorijeva doprinosa.

Sartorijevo poimanje politike, i kao djelatnosti i kao znanosti, može se rekonstruirati polazeći od ovih točaka: (1) poimanje čovjeka kao »simbolične životinje« koja ne reagira na činjenice, nego na tumačenje i vrednova-

ponavljati — za ono što smo naveli pod (1) — metode i tipove objašnjavanja prirodnih znanosti; (3) središnje mjesto političkog govora i jezika u definiranju raznih tipova znanja, a među njima (4) empirijska znanost o politici zacrtava se kao *primijenjeno znanje*, za razliku od filozofije, koja je metapraktično znanje i običnoga govora (koji nije znanost); (5) primijenjena znanost (»instrument interveniranja u stvarnost«) u središte stavlja problem odnosa između teorije i prakse; a pogotovo (6) odnos naravi teorije i njezine efikasnosti u društvu i (7) osobine akcije provedene u skladu s kanonima nove znanosti; to Sartori naziva *razumno provedenom akcijom*.

Ovdje ne bi bilo moguće ni korisno ponovno prelaziti sve dijelove te obilne argumentacije. Samo bih se zadržao na nekim karakterističkim značajkama Sartorijeva izlaganja i na nekim problemima koji se rađaju iz ideje o primijenjenoj znanosti, bilo u odnosu na kanale njezine efikasnosti u društvu, bilo u odnosu na primjedbenu teoretičara sociologije spoznaje da je politička misao uvjetovana ideologijski, primjebnu koju je potrebno preliminarno ukloniti kako bi se moglo afirmirati znanstveno stajalište. Iz tog istraživanja pojavit će se elementi diskontinuiteta u odnosu na klasike (pogotovo na Pareta, osobito o temi koncepcije znanosti), ali i neke karakteristične zajedničke točke s »tradicijom«.

Polazište je shvaćanje čovjeka kao »simbolične životinje« koja »ne reagira na zbivanja i na stvari koje se zbivaju ili su se zbile, nego reagira na iščekivanje događaja« (Sartori, 1979, str. 53). Sartori oštroumno navodi da čovjek može (pomoću svojih simboličnih predodžaba) *stvoriti* uzroke svog ponašanja, u obratu odnosa uzrok-posljedica, tako da se onemogućući svaka značajna asimilacija društvenih znanosti prirodnim znanostima. Uzročna veza u društvenim znanostima može biti samo vjerojatna i neodrediva, što upućuje na poimanje znanosti koje je bitno drugačije nego kod Pareta u njegovu prirodnoslovnom modelu, a koje je ambicioznije u svojim mogućnostima praktične primjene, budući da uvođenje »volje« i »razuma« kao aktivnog načela ponašanja (a ne samoobmane kao kod Pareta) prijeći nastavak egzaktne političke znanosti, kao i prostora njezina mogućeg utjecaja u društvu.

Simbolična djelatnost izražava se jezikom, »najvažnijim atributom koji karakterizira čovjeka« (str. 7).⁴ Čovjek nije »instituiran« mješavinom prirodnih i ideologijskih sklonosti, kao što je mislio Pareto, niti — u krajnjoj liniji — svojim interesima, kao što tvrdi Marx. »Čovjek je instituiran razgovorom što ga prima i razgovorom što ga odašilje« (str. 7). To je glavna točka Sartorijeve koncepcije politike (politika kao politički govor), ali, koliko je meni poznato, nije podvrgnuta temeljitoj i zasluženoj analizi. Bilo kako bilo, u političkom govoru (koji se — za razliku od, recimo, jezika fizike — nije rodio kao specijalistički jezik, nego kao rasprava oko nekog objekta zajedničkog interesa), spajaju se tri tipa govora, koje zbog kratkoće prikazujem na slijedeći način:

⁴ Ali nije drugačije poručeno, što se odnosi na Sartori, 1979.

TIPOVI POLITIČKOG GOVORA

Tipovi jezika	Politička filozofija	Politička znanost	Običan govor
Upotreba jezika	logična upotreba	logična upotreba	Emotivno-ideologij. upotreba
Upotreba i specijalizacija termina	stručna	stručna	nepromišljena
Metoda stvaranja pojmova	spekulativni pojmovi	opisno-opserv. pojmovi	imitativni (preuzeti iz kultiviranog jezika)
Svrha	dubinska spoznaja stvari	kauzalna spoznaja činjenica	komunikativna
Odnos znanje/praksa	neprijemljeno znanje	primijenjeno znanje	uvjeravanje za akciju

Ta shema zahtijeva neke napomene. Kao prvo, empirijska politička znanost najmlađe je dijete govora kojemu su povijesni polovi: metapraktičan i spekulativan govor filozofije, a s druge strane obično ćaskanje o politici; moramo razlikovati — stvarajući vlastiti sekundarni jezik, vlastite koncepte i metode analize — normativne argumentacije i ideološke rasprave. I drugo, Sartori nekoliko puta ponavlja da unutar stručnog znanja ne postoji hijerarhija, nego komplementarnost: filozofija i znanost jesu *razine istine* koje odgovaraju raznim spoznajnim zahtjevima (s jedne strane, krajnja bit stvarnosti, a s druge, stvarnost i njezino »funkcioniranje«). Stoviše, da ne staje izvan empirijske znanosti i da ne pristupa toj razini problematizacije svojstvenom filozofskom govoru, empirijska znanost bila bi slijepa i zaglibila bi u nebitne probleme.

Na trećem mjestu, nakon što smo individualizirali tri tipa govora, nalaze se *tipovi znanja* (u širokom smislu), ali i *simbolični pokazatelji akcije*, vodiči ka konkretnoj političkoj akciji. Djelatnost čovjeka koji se ponaša prema filozofskim postavkama drugačija je od djelatnosti čovjeka koji je primio kanone od empirijske političke znanosti, a drugačija je i od ponašanja čovjeka s ulice koji govori o politici. Značajan dio Sartorijeva opusa (1979, glava V, v. Sartori, 1958) na kojem se sada ne mogu zadržati, zacrtava obilježja »političkog suda« inspiriranog empirijskim mjerilom, a Sartori taj »sud« definira kao »sud koji vodi računa o *proračunu sredstava* (sredstava prikladnih svrsi) i o mogućnosti — to je uvijek prisutno u društvenim ponašanjima — *neočekivanih i kontraproduktivnih uspjeha*. Tako, piše Sartori (str. 8—9), »na pitanje što je to politika . . . kanim odgovoriti nabrajajući glavni 'simbolični kalupa' iz kojih se rađaju naši svjesni politički stavovi«.

Pogledajmo što zapravo znači *primijenjeno* i koji kriteriji istine tome odgovaraju. U osnovici tog tipa znanja prvenstveno je jezični problem, problem termina i formiranja pojmova na kojem Sartori neumorno ustrajava: u odnosu između termina i predmeta koji definira značenje neke riječi, referenca mora biti realna stvar, koja se može zapaziti i opisati (a ne neki pojam lišen empirijske reference). Riječi moraju značiti ono što predstavljaju i točno odražavati *izdiferenciranu stvarnost* koju opisuju, za razliku od spekulativnih filozofskih termina, koje Sartori naziva »ultrareprezentativni-
ma, zato što obuhvaćaju sve moguće pojave oblike nekog fenomena kojemu

žele prodrijeti u *krajnje* značenje. Taj jezik, blizak stvarnosti, omogućuje nam da odgovorimo na problem, svojstven empirijskom znanju: *kako* stvarnost funkcionira i kako se može transformirati, dok filozofija pita: *zašto* — bez svrha neposredne primjene.

Znači, empirijsko znanje stvoreno je da se primjenjuje (bar načelno) na društvo; piše Sartori (str. 54): »Zanimljivo je *kako* funkcionira stanovita realnost zato što bih htio *djelovati* na tu stvarnost«. Kanon istine neke empirijske tvrdnje nije više, kao kod Pareta, samo podudaranje s činjenicama. Kriterij istine jest provjeriti hoće li u praktičnoj primjeni neki recept funkcionirati i proizvesti efekte prikladne svrsi, prema klasičnome pragmatičnom kanonu (istinito je ono što funkcionira).

Sve to pretpostavlja vrlo usku povezanost teorije i prakse (što je glavna Sartorijeva tema) u dvostrukom smislu: da se znanstvena spoznaja mora (bar načelno) moći pretopiti u *opće znanje* i da mora pronaći načine da to učini; i u smislu da znanost mora biti objektivna i nepristrana kako bi je razne društvene grupe prihvatile kao istinu *stručnjaka*, a ne kao istinu *stranke*.

Sartori se tu hvata ukoštac s problemima na koje je naišao već Pareto pa ih je skeptično riješio na način koji sam spomenuo (znanstveno znanje ne može utjecati na ponašanje ljudi, budući da je to ponašanje pod utjecajem ideologija i strasti), a i s mučnim problemima koje sociologija spoznaje stavlja pred znanstvenu objektivnost. Autor lucidno uviđa tu dilemu kad pita (str. 65): »Kako da se toliko političko znanje i znanost specijaliziraju da nestručnjacima postane nepristupačnima? Pogotovo zato što živimo u demokratskom sistemu, kakvog smisla ima osamljeno razmatrati politička pitanja, i to terminima koji su nestručnjaku inkomunikabilni?«

Jaz između znanosti i njezine publike još se produbljuje kad pomislimo na različitu prirodu znanstvenog govora u odnosu na obični govor (vidi prikaz). Ne preostaje nam drugo, zaključuje Sartori (str. 67), nego da se pomirimo s duljim putem, da se ne priklonimo i ideološkom govoru nego da »djelujemo na kulturne kalupe iz kojih potječu ideologije« (str. 67). Preostaje da se dozna kako i kojim putovima.

Sartori (1959, str. 77—83) raspravlja o Pareto kad govori o autorima koji su uveli radikalni diskontinuitet između teorije i prakse što se tiče društvenog ponašanja. Pareto (1964, par. 1788) piše o tome svojom uobičajenom jasnoćom: »*Praksa* je tim bolja što je praktičnija, a *teorija* — što je teoretskija. Općenito su najgore teoretska *praksa* i praktična *teorija*«. Pareto smatra mnogo boljim prostodušni empirizam, poput onoga što su ga opipljivo dokazali na drugim područjima zanatlije u srednjem vijeku (par. 1785). Taj stav ima dvije pobude: jedna je slučajna (trajna zaostalost društvenih znanosti, a druga dublja, u vezi s tim da logično-eksperimentalna načela (znanstveni govor) nemaju nikakva utjecaja na sveukupnost vjere, osjećaja i ideologije koje pokreću običnog čovjeka i običan govor. Ono što je *istinito*, nije uvijek i *uvjerljivo* i *korisno* za znanost.

Sartori smatra da je Pareto pogriješio zato što je rezultat činjenice (praktičnu neefikasnost teorija) pomiješao s jednim načelnim pitanjem (nemogućnost primijenjene znanosti o društvu), a ta dva aspekta trebalo je razlikovati i zasebice razmatrati. Bitno je bilo utvrditi da li je tačno ili

nije točno da netko dobro propovijeda» (str. 79). Tu sociolog-ekonomist nije bio toliko »zbunjen« koliko koherentno elitističan, kao što se vidi iz važnog ulomka iz »Traktata« (par. 1786) koji prethodi ulomku što ga je citirao Sartori, u kojemu Pareto eksplicitno povezuje svoju teoriju znanja s teorijom elita: »Ne udaljuje nas samo teškoća građe (od mogućnosti da nam teorija daje korisne upute), nego i nadiranje metafizike... i neobična činjenica da to nadiranje ima svoju korisnu ulogu, jer razmatranje s metafizičkim derivacijama... jedino je razmatranje koje mnogi ljudi mogu voditi i shvatiti. Tu se jasno postavlja fenomen kontrasta između *znanja* i *djelovanja*... No, tu se pojavljuje još jedan značajan fenomen, a to je fenomen efikasnosti da se taj kontrast razriješi, fenomen podjele kolektiva na dva dijela, u kojemu jedan dio — u kojemu prevladava znanje — upravlja i vodi drugi dio u kojemu prevladavaju osjećaji, tako da je, na koncu konaca, djelovanje dobro upravljeno i snažno.«

Dakle, kod Pareta je nemogućnost primijenjene znanosti relativna, a ne apsolutna, obraća se puku i neukima, a ne eliti. Da bi se otišlo dalje od Paretove elitistične teorije, trebalo je kritizirati njezin koncept ljudske prirode i prirode »volje« (opravdano se tvrdi da Paretova sociologija sadrži teoriju akcije, ali *nevoluntarističku* teoriju akcije, Stark, 1965, str. 54). Čini se da se Sartori kreće u tom pravcu i kao da zauzima nekakvu sredinu između intelektualističke koncepcije volje (volja radi ono što joj zapovijeda razum) i antiintelektualističke Paretove koncepcije (volja se buni protiv razuma), postulirajući mogućnost *razumnog* ponašanja s kojim se znanost može stopiti.

Drugi elementi djelovanja znanosti na društvo i modalnosti tog djelovanja proizlaze iz Sartorijeve kritike Mannheima. Mannheim (1957) vidi u političkoj praksi dvije crte koje objašnjavaju zašto iz jedne od temeljnih aktivnosti čovjeka nikad nije niknula *politička znanost*. Prva je teškoća u tome što je politička praksa »kreativna aktivnost«, proces »u kojemu svaki trenutak stvara neponovljivu situaciju i iz kojega (znanost) nastoji izdvojiti nešto što ima trajnu vrijednost« (Mannheim, 1957, str. 126). Tu se politika jasno suprotstavlja nečemu što Mannheim naziva administracijom, a pod administracijom podrazumijeva regulatornu djelatnost koja postupi po unaprijed određenim i usvojenim pravilima, u sferi predskazivosti i racionalnosti, pa je tako moguće da bude predmet znanosti.

Druga, s time vezana prepreka, sastoji se u tome što se politička praksa hrani *borbom* i *snagom*, elementima »oko kojih se skupljaju oni drugi, duboki iracionalni elementi koje obično nazivamo emocijama« (Mannheim, 1957, str. 127). Ako je teško biti emotivni sudionik jednoga administrativnog čina u kojemu su rezultati prekonstituirani (pa prema tome predviđeni), teško je ne sudjelovati u *otvorenoj borbi* — političkoj borbi. Otuda uplitanje promatrača i »zakon« (Sartori ga naziva »Mannheimov zakon«) prema kojemu »kvalitativne znanosti više-manje tijesno odgovaraju društvenom i povijesnom položaju grupa u koje su podijeljene društvene klase« (citirano prema Sartoriju 1959, str. 127).

Od tog pravila o ideološkoj uvjetovanosti društvene misli postoji — i to je već Mannheim zapazio — jedna iznimka, a Sartori smatra da bi ta

klasu« koju čine suvremeni intelektualci, »društveno nezavisna inteligencija«, koja je izvan tokova općeg obrazovanja i drugih faktora klasne uvjetovanosti. Upravo postojanje te klase, tipičnog proizvoda jednoga kompleksnog i pluralističkog društva, upućena u »otkrića« sociologije spoznaje, po prvi put u povijesti je — tvrdi Mannheim — dalo uvjete za razvoj »znanstvene« političke znanosti (Mannheim, 1957, glava III). Međutim, iznimka koji se odnosi upravo na one koji profesionalno misle, takva je — piše Sartori — da obezvjeđuje cijelu tu tezu o klasnoj uvjetovanosti misli.

Toliko o prejudicijalnom pitanju autonomije i objektivnosti znanosti. Drugačije se raspravljalo o njezinu širenju u društvu. Tu je sociologija spoznaje vidjela točno. Ako ne vrijedi za intelektualce, Mannheimova teza, prema Sartorijevu mišljenju, vrijedi za masu, a tu Sartorijev stav poprma aspekte onog dualizma koji je — kao što smo vidjeli — svojstven »elitističkoj tradiciji« (v. Sartori, 1970, str. 23—24). Mannheimov bi zakon bio valjan kad bi razlikovao planove govora i razlikovao *običan* (ili nekritičan) *govor* »primalaca« kulture od *spoznajnog* (ili kritičnog) *govora* »izumitelja kulture« (intelektualaca). Društvena uvjetovanost ne bi funkcionirala na razini *geneze* učene i znanstvene misli, koliko na razini njezina *širenja* među masama i osnovnim kriterijima po kojima mase donose izbor i orijentiraju se (str. 139—140). U tome se sastoji »prava zasluga Mannheimove sociologije spoznaje« (ibid.).

U tim okvirima i tim citatima koji su djelomice ostali neistraženi — poglavito odnos između *geneze* i načina širenja znanstvene misli — objašnjavamo utjecaj znanosti na društvo. Taj utjecaj znatno je smanjen u složenom modelu *ravnoteže*, koji Sartori smatra pogodnijim da prikaže politički sistem i njegove načine djelovanja nego druga dva faktora. S jedne strane, pogodniji nego mehanički fenomeni, nesvjesni i inertni (Sartori ih naziva *okretni* fenomeni), koji objašnjaju kako je teško zadržati sistem izvan svjesnih htijenja njegovih članova; a s druge strane, od efikasnosti drugih oblika političkog govora, koji se razlikuju od govora političke znanosti, pogotovo filozofski govor. Očito je paradoksalno što Sartori to »da filozofski govor unatoč tome što se postavlja kao metaempirijsko znanje, ima praktičnu efikasnost, koja je bila, a vjerojatno će i biti, kudikamo veća nego efikasnost političke znanosti« (str. 243) objašnjuje sklonošću filozofije da složenom poimanju svijeta predlaže idealne *ciljeve*, što znanost po svojoj prirodi ne može učiniti; ukratko, da zadovolji temeljne i osnovne zahtjeve čovjeka (»Metafizička je potreba — potreba svih, a znanstvena je potreba — potreba manjine«, Sartori, 1979, str. 245).

Posljednji razlog praktične slabosti političke znanosti povezan je s razdvajanjem onoga koji zna i onoga koji može, i to je »konstitutivna« podvojenost u ovoj znanosti, a u drugim je znanostima uopće nema (npr. u medicini). Politička znanost zadire u nadasve delikatnu temu *manipulacije ljudima* pa nije jasno koliku bi vlast bilo poželjno dati onome tko ima znanstveno poznavanje tih mehanizama i ujedno za time teži. Ne idemo u Paretove skepticizam (1964, str. 86) — on priznaje da je »Traktat« pisao »znajući da zbog malenog broja čitalaca ova knjiga ne može škoditi«, ali se suspregao ondje »gdje je mogao misliti da će ova knjiga postati knjiga za pučku kulturu« — ali jasno je da Sartori smatra da na političkom području oprez nikad nije

Dependencija i interdependencija

Nijedna rekonstrukcija, ma koliko kratka bila, povijesti discipline, ne može prešutjeti činjenicu da je do preporoda došlo u znaku intenzivne internacionalizacije znanosti. Talijanska politologija preporodila se u kudikamo većoj mjeri nego politologije u drugim zemljama, primjerice u Francuskoj — u biheviorističkom smislu. Orijentacija i metodološki kanoni bihaviorizma — inzistiranje na empirijskom proučavanju i izučavanju na licu mjesta, kvantifikacija podataka itd. — ušli su u našu disciplinu, postavši možda prevladavajućom smjernicom u novom toku proučavanja, kao i u razvoju nekih novih sposobnosti (mislim na značajno iskustvo Catanije početkom sedamdesetih godina). U razmjerno kratkom vremenu intervju, *survey* i neposredno promatranje — postadoše povlašteni instrumenti za analizu, a time su temeljito obnovljene metode i definicije predmeta istraživanja.

Modaliteti i institucionalni putovi tog utjecaja — koji je obuhvaćao ne samo političku znanost nego i cjelokupnost društvenih znanosti — temeljito su proanalizirani u eseju što ga je ovdje uvrstio LaPalombara, koji o tome raspravlja na temelju tri različita indeksa *penetracije* (prevođenje američkih djela, razmjena osoblja, istraživanje i obrazovanje). Sada se ne isplati vraćati na to, osim zato da se označi *penetrantnost* tog utjecaja koji se ne odnosi samo na područje istraživanja i na pomoćnu literaturu, uglavnom američku,⁵ nego i na obrazovanje osoblja. Čini nam se da je taj utjecaj manje profilirala talijanska institucionalno-akademska struktura, a znatno više kritička osjetljivost pojedinih autora.

Možemo li, s obzirom na ta vanjska uvjetovanja, govoriti o *ovisnom* razvoju talijanske političke znanosti? Da li je metafora o odnosima između *centra i periferije*, koju smo nedavno opet čuli,⁶ prikladna da opiše smisao i modalnost interdependencije? I da i ne. Nema sumnje da hegemonistička znanost — kao što je bila i ostala američka politička znanost — teži za tim da se nametne, uza sve opreznosti svojih kulturnih radnika, kao *model*, sugerirajući teme (i načine pristupa temama), pristupe i organizacijske oblike proučavanja koji nastaju iz njezina specifičnoga povijesnog iskustva.

I drugo, utjecaj iz inozemstva je bitan, jer nije rečeno da se *tempo* razvoja discipline u raznim nacionalnim kontekstima podudara. Tako je bihaviorizam — po svojoj prirodi interdisciplinarnan pokret svojstven svim društvenim znanostima — nakon što se afirmirao u nastavi svih znanosti, upao u talijanske prilike upravo u vrijeme kad su talijanska politologija i znanstveni radnici nastojali naglasiti, a ne dokinuti, granice između disciplina. Na planu su sadržaja pristupi koji su se pozivali na bihaviorizam nastojali potisnuti te elemente u drugi plan — ulogu *sile*, države, specifične

⁵ Ne zanima nas samo iz bibliografskih razloga Selektivna bibliografija političke znanosti u Dodatku Sertorijevih skripata 1959. (Sartori, str. 261—306). Uz vrlo rijetke iznimke (Duverger Meynaud, B. Crick) svi navedeni radovi potječu od američkih autora, a pogotovo svi »reprezentativni i kritički« radovi koje smatraju osnovnima za novu znanost (Wallas, Bentley, Catlin, Merriam, Lasswell, Easton, Morgenthau, itd.). O Duvergerovu odjeku u Italiji v. Belligni, 1984.

⁶ Na Međunarodnom simpoziju Međunarodnog društva za političke znanosti održanom u Helsinkiju u listopadu 1985, na temu *Institucionalizacija i razvoj poli-*

naravi političke vlasti — koji ne samo da su neodvojive komponente »političara« u smislu kako je ta kategorija tradicionalno gledana u Evropi, nego su bili u središtu misli »klasika«, a u Italiji — u središtu pažnje elitista.

Iz bilo koje međunarodne bibliografije proizlazi »perifernost«: citati talijanskih djela općenito su — i iz jezičnih razloga — vrlo rijetki, a ona rijetka razmatrana djela uglavnom obuhvaćaju takozvanu »tradiciju«, a ne tokove proučavanja u kojima se prepoznaje suvremena talijanska politologija. U pregledu poslijeratne političke znanosti, što ga je napisao Karl Deutsch u uvodu u *International Handbook of Political Science* (Andrews, 1982), u popisu od više od 400 djela, nalaze se samo tri djela talijanskih autora: Mosca, Mussolini i Pareto. (Andrewsovo djelo u razmotrenim zemljama ne obuhvaća Italiju, što je samo po sebi već prilično značajno).

Na drugoj tezulji vage nalazi se činjenica da je — bar kod upućenijih autora — recepcija bihaviorizma bila selektivna i sve prije nego akritična. Sartori (1979, str. 239 i dalje) upućuje tom pokretu kritike koje su uglavnom prihvatljive i prihvaćene: među ostalim i kritiku da su političku znanost pretopili u sociologiju posredstvom »difuznog« i »horizontalnog« poimanja politike, i pretežnu upotrebu socioekonomskih podataka (što pridonosi privilegiranju socioloških i ekonomskih objašnjenja politike: da je zanemareno proučavanje institucionalnih mehanizama i javnih odluka, ukratko da bihaviorizam teži za — a ova kritika uključuje u sebi sve ostale — »nestankom svega što je političko« (Sartori, 1979, str. 241—245; v. Graziano, 1976).

I na drugom važnom planu — na planu odnosa političke znanosti i povijesti — recepcija nije bila ništa manje oprezna i selektivna. Poznato je da bihaviorizam i mogućnosti analize koje on sadrži — u naglašavanju važnosti proučavanja aktivnosti i funkcioniranja sistema — dovode do velikog potcjenjivanja povijesnih faktora za genezu i povijesni razvoj sistemâ. U talijanskoj političkoj znanosti ta veza s poviješću, iako je oslabljena i trebalo bi je nadoknaditi, nije potpuno izgubljena. Značajno je da se u nekim markantnim teoretskim doprinosima suvremene talijanske politologije — kao što je Sartorijeva teorija polariziranog pluralizma — teorija zasniva na kombinaciji teoretskih pristupa (u ovom slučaju, model prostorne kompeticije) i produbljenog razmatranja nekih strukturalnih aspekata »talijanskog slučaja« (v. Daalder, 1986).⁷ To isto vrijedi, samo možda specifičnije i značajnije, za drugi važan doprinos, za definiciju političkog sistema koju nam predlaže Farneti (1971, I. dio) kao povijesnu emancipaciju političkog sistema od društva, kao sastajalište i sintezu teorija građanskog društva i teoretičara elite.

Otvaranje talijanske politike međunarodnim strujama zavrijedilo bi druga produblivanja koje ovdje nije moguće razvijati, obuhvaćajući i razmatranje faktora — institucionalnih, ali i kulturalnih — koji su u Italiji olakšali recepciju stranih utjecaja (usporedi zanimljive Barbanove primjedbe 1985, str. 98—102, o »amerikanizaciji« sociologije pedesetih godina). Iz tog miješanja rođeni su poticaji i doprinosi bez kojih bi bio nezamisliv razvoj

⁷ Sartorijevu modelu možemo prigovoriti baš to pretjerano statično tumačenje povijesti, pogotovo u vezi s razvojem KP Italije i njezinim položajem na »političkom prostoru«. No, nema sumnje da i u tim granicama model poprma odlučne aspekte

discipline, ali odatle su proizašli problemi, neuravnoteženosti i diskontinuiranosti koji — kao i cijeli — tako kratak a opet tako intenzivan — tok nove talijanske politologije zahtijevaju da ih razmotrimo kao građu za samo-reflektiranje u zrelijem razmatranju putova koje je ova disciplina prešla u različitim fazama svog razvoja.

Prevela s talijanskoga:
Anka Katušić-Balen

BIBLIOGRAFIJA

(sadrži djela koja sam u tekstu naveo, ali i djela koja u eseju ne navodim, a pokazala su mi se silno korisnima u pripremi ovog rada)

1. Andrews G. W. 1982, *International Handbook of Political science*, Conn. London, Greenwood Press.
2. Asor Rosa A. 1975, »La cultura« u zbirci *Storia d' Italia*, svezak IV, Torino, Einaudi.
3. Barbano F., 1985, *Sociologia in Italia. Gli anni della rinascita*, Torino, Giapichelli.
4. Barbano F. i Sola G., 1985, *Sociologia e scienze sociali in Italia, 1861—1890*., Milano, F. Angeli.
5. Belligni, S., 1984, »Maurice Duverger nella scienza politica italiana: dimensione di una presenza« u *Democrazia e diritto*, br. 5.
6. Bobbio N., 1955, *Politica e cultura*, Torino, Einaudi.
7. Bobbio N., 1961, »Teoria e ricerca politica in Italia« u *Il politico*, lipanj, str. 215—233.
8. Bobbio N., 1963, »La scienza politica italiana: insegnamento e autonomia disciplinare«, u *Tempi moderni*, VI, br. 13, str. 45—52 (i u Bobbio, 1969).
9. Bobbio N., 1969, *Saggi sulla scienza politica in Italia*, Bari, Laterza.
10. Bobbio N., 1974, »Marxismo e scienze sociali« u *Rassegna italiana di sociologia*, XV, br. 4, listopad—prosinac.
11. Bobbio N., 1986, *Profilo ideologico del Novecento italiano*, Torino, Einaudi.
12. Brecht, A., 1959, *Political Theory: The Foundations of Twentieth-Century Political Thought*, Princeton, Princeton University Press.
13. Centar za metodološka istraživanja (Centro di Studi Metodologici), 1963, *Relazione della Presidenza sull' attività dell' anno accademico 1962—63*.
14. Daalder, H. 1986, *Countries in Comparative European Politics Or: Why Rokkan Should Not Die, or Fade Away*, Stein Rokkan Lecture, Seminari ECPR, Göteborg, travanj.
15. *La dottrina della classe politica di Gaetano Mosca ed i suoi sviluppi internazionali*, 1982, Archivio internazionale Gaetano Mosca per lo studio della classe politica, Serie italiana, sv. I.
16. Easton, D., 1985, »Political Science in the United States. Past and Present«, u *International Political Science Review*, sv. 6, br. 1, str. 133—152.

17. *Le elites politiche*, 1961, Bari, Laterza, Zbornik IV. svjetskog kongresa sociologije, u organizaciji Nacionalnog centra za društvenu prevenciju i obranu te Talijanskog društva društvenih znanosti.
18. Farneti, P., 1971, *Politicki sistem i civilno društvo* »Sistema politico e società civile, saggi di teoria e ricerca »politica«, Torino, Giappichelli.
19. Favre, P. 1982, *France* u Andrews (izd.)
20. Finifter, A., 1983, »Political Science: The State of the Discipline«, u *American Political Science Association*, Washington.
21. Firpo, L., 1970, *Le facoltà di scienze politiche*, Facoltà di Scienze Politiche dell' Università di Torino, Guida dello studente.
22. Firpo, L., 1972, *Storia delle idee politiche economiche sociali*, Torino, Utet.
23. Graziano, L. 1976, »Bentley e la scienza politica comportamentista«, *Annali della Fondazione Luigi Einaudi*, sv. IX—1975.
24. Graziano, L. 1987, »Notes on the Development and Institutionalization of Political Science in Italy«, *International Political Science Review*.
25. Hayward, J., 1982, *United Kingdom*, izdavač »Andrews«.
26. Kastendiek, H., 1985, *Political Development and Political Science in (West) Germany*, referat na Simpoziju o razvoju i institucionalizaciji političke znanosti: centar-periferija i drugi pojmovi, Helsinki, listopada.
27. Leca, J., 1982, »La science politique dans le champ intellectuel français« u *Revue française de science politique*, sv. 32, br. 4—5, str. 653—679.
28. Leoni, B., 1960, »Un bilancio lamentevole: il sotto-sviluppo della scienza politica in Italia« u *Il Politico*, XXV, str. 31—41.
29. Leoni, B., 1962, »Oggetto e limiti della scienza politica«, *Il Politico*, prosinac, str. 741—757.
30. Leoni, B., 1980, *Scritti di scienza politica e teoria del diritto*, uvodni esej napisao Mario Stoppino, Milano, Giuffrè.
31. Leoni B., 1968, bibliografija radova, *Il Politico*, ožujak, str. 10—14.
32. Mannheim, K., 1957, *Ideologia e utopia*, Bologna, Il Mulino.
33. Maranini, G., *Storia del potere in Italia*, Firenca, Nuova Guaraldi Editrice, 1967.
34. Meynaud, J., 1963, »La scienza politica in Italia«, skup Centra za metodološka istraživanja, *Tempi moderni*, XI, br. 12, str. 80—87.
35. Meisel, H. J., 1965, *Pareto e Mosca*, Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall.
36. Mosca, G., 1966, *La classe politica*, priređivač N. Bobbio, Bari, Laterza.
37. Mosca, G., 1982a, »Teorica dei governi e governo parlamentare« u *Scritti politici*, priređivač G. Sola, Torino, Utet, sv. 1.
38. Mosca, G., 1982b, »Elementi di scienza politica« u *Scritti politici*, priređivač: G. Sola, Torino, Utet, sv. 2.
39. Norberto Bobbio: *50 anni di studi*, 1984, Bibliografija radova 1934—1983, priređivači C. Violi i B. Maiorca, Milano, F. Angeli.
40. Pareto, V., 1964, *Trattato di sociologia generale*, uvod napisao N. Bobbio, 5 knjiiga, Milano, Edizioni Comunità.

41. Pareto, V., 1974, *I sistemi socialisti*, prerađivač G. Busino, Torino, Utet.
42. Pasquino, G., 1984. »Dalla separatezza alla rilevanza della politica: verso un nuovo paradigma?« u *La scienza politica in Italia: materiali per un bilancio*.
43. Passigli, S., 1966. »La scienza politica« u *Rassegna italiana di sociologia*, VII, br. 2. str. 287—318.
44. Pizzorno, A., 1972, *Sistema sociale e classe politica*, Firpo.
45. *Quaderni di sociologia*, 1985, »Gli sviluppi della sociologia in Italia«, sv. XXXII, br. 4—5.
46. Ricci, D. M., 1984, *The Tragedy of Political Science. Politics, Scholarship and Democracy*, New Haven — London, Yale University Press.
47. Runciman, W. G., 1969, *Social Science and Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press.
48. Sapelli, G., 1985, »Note sul contributo sociologico alla conoscenza storica dell'Italia contemporanea« u *Quaderni di sociologia*.
49. Sartori, G., 1958, »La democrazia americana di ieri e di oggi«, u Centru za metodološka istraživanja, Torino, *Il pensiero americano contemporaneo*, prirerivač F. Landi-Rossi, Milano, Comunità.
50. Sartori, G., 1959, *Questioni di metodo in scienza politica*, Università degli studi, Firenze (šk. godina 1958—59).
51. Sartori, G., 1961, »Una disciplina derelitta: la sociologija politica«, *Rassegna italiana di sociologia*, travanj—lipanj.
52. Sartori, G., 1965, »Gli studi politici nelle Facoltà di Scienze Politiche« u *Gli Studi politici e sociali in Italia*.
53. Sartori, G., 1967, *La scienza politica* referat Studijskoj grupi o »Društvenim znanostima, sveučilišnoj reformi i talijanskom društvu« (sažetak u »Nauke o čovjeku i reforma sveučilišta, 1969).
54. Sartori, G., 1970, *Antologia di scienza politica*, Bologna, Il Mulino.
55. Sartori, G. 1979, *La politica. Logica e metodo in scienze sociali*, Milano, Sugarco.
56. Sartori, G., 1982, *Teoria dei partiti e caso italiano*, Milano, Sugarco.
57. Sartori, G. 1984, *Social Science Concepts. A Systematic Analysis*, Beverly Hills-London, Sage.
58. »La scienza politica in Italia: materiali per un bilancio«, 1984, *Quaderni della Fondazione Feltrinelli*, br. 28—29.
59. *Le scienze dell'uomo e la riforma universitaria*, 1969, Bari, Laterza.
60. *Gli studi politici in Italia dal secondo dopoguerra al 1959*, 1964, prirerivač F. Vito, Milano, »Vite e pensiero«.
61. *Gli studi politici e sociali in Italia*, 1965, Zbirka trećeg nacionalnog kongresa o političkim i društvenim naukama«, Milano, »Vita e pensiero«.
62. Somit, A. i Tanenhaus, J. 1982, *The Development of American Political Science: From Burgess to Behaviorism*, Boston, Allyn i Bacon (prošireno izdanje).
63. Somogyi, S. i dr., 1963, *Il parlamento italiano 1946—63*, Napoli, Edizioni Scientifiche Italiane.
64. Spreafico, A. 1964, »Studi politici e scienza politica in Italia« *Annuario politico*

65. Stark, W., 1965, *In Search of the True Pareto*, izd. Meisel.
66. Von Beyme, K., 1982, *Germany, Federal Republic of*, izd. Andrews.
67. Waldo, D., 1975, »Political Science: Tradition, Discipline, Profession, Science, Enterprise« u *Handbook of Political Science*, sv. 1, priređivači: F. I. Greenstein i N. W. Polsby, Reading, Massachusetts, Addison-Wesley.

Luigi Graziano

TOWARDS A HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Abstract

The author explains the sudden upsurge in development of political sciences in Italy, its »revival« over the last two decades, through the influence of several global factors: subjective-scholarly efforts of prominent political scientists (N. Bobbio, G. Sartori), political democratization of society and its secularization, outside influences (American political science) and changes in the Italian university structure. The analytical model for the development of political science, i.e. the criteria for its evaluation, can be expressed by the degree of academic institutionalization; through periodization, duration and development of the discipline; as well as through thematic continuity.